

ANADOLU TÜRK KÜLTÜRÜNDE KANAVİÇE

Crosstich in Anatolian Turks Culture

Mine CAN *

Öz: Türk işlemlerinde kullanılan teknikler oldukça çeşitlidir. Bu teknikler arasına geç dönemde katılmış olan kanaviçe, çok eski tarihlerden bu yana yapılmakta olan zevkli ve gösterişli bir işleme türüdür. Türk ve dünya sanatı içerisinde insanlık tarihi kadar eski olan kanaviçe sanatı yüzyıllarca özgün tekniğini korumuş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Avrupa'ya doğudan ticaret yoluyla ya da haclı seferleri ile gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Bir saray sanatı olarak eşsiz örnekleri olan kanaviçe eserler bugün önemli sanat müzelerinin koleksiyonlarında yer almaktadır. Ülkemizde halen sevilerek0 uygulanan işleme teknikleri arasında yer almaktadır. Özellikle çeyiz geleneğimizin bir parçası haline gelen kanaviçe yatak takımlarında oldukça fazla kullanılmıştır. Halk işlemeciliğinin ve Türk kadınının ince zevki ile doğayı kendine has üsluplaştırdığı kanaviçe örneklerine Anadolu'nun pek çok yöresinde rastlamak mümkündür.

Çalışmanın temel amacı, kanaviçenin Anadolu Türk kültürü ve Türk işleme sanatı içerisindeki yeri ve önemini belirlemektir. Bu amaçla çalışmada, kanaviçenin Türk ve dünya tarihindeki yeri ve önemi ile ilgili literatürden elde edilen bilgilerle birlikte, Afyon ve Bursa yörelerine ait kanaviçe halk işlemlerinden örneklerle konu sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: El Sanatları, işleme, kanaviçe.

Abstract: The techniques are varied used in Turkish embroidery. Since ancient times has proceed a type of crosstich which is enrolled in these techniques between the late period are being made fun and flashy. For centuries the Turkish and international arts as old as the history of humanity to preserve the original technique and at the present has reached the crosstich. it is believed have come from may the east to Europe through trade with or the Crusades. Art museums house important art works in the collections of which are unique examples of crosstich is located today. Our country is still among admired and processing techniques applied. Dowry has become part of the tradition especially bedding which has been used quite a lot in crosstich the crosstich folk embroidery and the subtle taste and unique examples of Turkish women can be found in many regions of Anatolia style of nature.

Makale Gönderim:
18.10.2017
Kabul Tarihi:
27.10.2017

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi mine_can82@hotmail.com

The main aim of the study is to determine within the place and importance of crosstich in the Anatolian Turks culture and Turkish embroidery art. For this purpose in the study, the importance of Turkish and world history along with the crosstich, the subject has presented with obtained from the literature information and examples of the crosstich folk embroideries in Afyon and Bursa region.

Key words: Handicrafts, embroidery, crosstich.

Giriş

Basit nakış iğne tekniklerinden olan kanaviçe, üst üste ve yan yana sıralanmış, birbirini çarpı şeklinde kesen formlardan oluşan bir işleme tekniğidir.

Avrupa’da kanaviçe tekniği Türkçe karşılığı ile çapraz dikiş anlamına gelen “cross stitch” adıyla tanınmaktadır. Nakış kaynaklarında sayılı iğneler grubu altında incelenen bu teknik, uygulama biçimi olarak birbirleriyle benzerlik gösteren diğer tekniklerle birlikte “needle point” (iğne punanı) başlığı altında yer almaktadır (Ganderton, 2009: 117).

Kanaviçe yazılı kaynaklara göre çeşitli şekillerde tanımlanmıştır:

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe sözlüğünde; el işleri için kullanılan seyrek dokunmuş keten bezi, bu bezin üzerine yapılan işleme, çuval olarak kullanılan kendirden veya kenevirden yapılmış seyrek bez olarak tanımlanmıştır.

Adı İtalyanca kökenli kelimeler olan Canavaccio veya Caneveccio kelimelerinden gelmektedir. Seyrek dokunmuş kolalı keten bezi, bu bezin üzerine yapılan işleme, el işlemelerinde kullanılan çok seyrek örgülü bir cins tül (Meydan Larousse, 1971: 859).

Seyrek telli bez (kanava) üzerine yapılan iğne ile renkli ipliklerle yapılan bir işleme türüdür (Arseven, 1985: 936).

Kanaviçe işleme tekniği ve yapılışının basit olması sebebi ile günümüzde hala yaygın olarak uygulanmaktadır. Anadolu’nun pek çok yerinde çapraz iğne adıyla bilinen kanaviçeye, genç kızların ve evli kadınların çeyizlerinde, yaşlıların sandık ve bohçalarında geleneksel kullanım alanı olan yastık kılıfı, yorgan kapağı gibi örneklerde sıklıkla rastlanmaktadır (Nas, 2012: 1621-1629).

İşleme sanatı ile ilgili yapılan araştırmalar içerisinde kanaviçe ile ilgili yayın sayısının oldukça az olduğu anlaşılmış ve bu sebeple böyle bir çalışma yapma gereği duyulmuştur. Çalışmanın temel amacı, kanaviçenin Anadolu Türk kültürü ve Türk işleme sanatı içerisindeki yeri ve önemini belirlemektir. Bu amaçla çalışmada kanaviçenin tarihçesi, kanaviçe yapım tekniği ve uygulama biçimleri hakkında literatürden elde bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca çalışmaya destek olması amacıyla Afyon ve Bursa yörelerine ait 20. yüzyıla tarihlenen kanaviçe halk işlemelerinden 7 adet örnek sunulmuştur.

Araştırma kapsamında incelenen kanaviçe örnekler tesadüfî yöntemle seçilmiştir. Günlük hayatta kullanılan kanaviçe ürünler gözlem yoluyla incelenmiştir. Afyon ve Bursa’da geleneksel olarak kullanımı devam eden kanaviçe işlemeli ürünlerin ve bu ürünlere ait türlerin tespiti, değerlendirilmesi ve belgelendirilmesi bakımından çalışmayı önemli kılmaktadır.

Kanaviçenin Tarihçesi

İşleme sanatının ne zaman ve nerede ortaya çıktığı kesinlikle söylemek mümkün değildir. Arkeologlar Hitit, Mısır, Mezopotamya, Asur, İran, Yunan ve Anadolu uygarlıklarına ait çeşitli buluntular ele geçirmiş, aynı zamanda Orta Asya'da işleme sanatının varlığını gösteren pek çok eser bulunmuştur (Sürür, 1976: 8). Araştırmalarda Uygar hanlarının yabancı elçileri işlemeli örtülerle süslü tahtlarda kabul ettikleri belirtilmektedir. Bu durum işleme sanatının varlığının Orta Asya'da çok eski tarihlere dayandığının bir göstergesidir (Berker, 1981: 1).

Kanaviçe, çok eski tarihlerden bu yana yapılmakta olan zevkli ve gösterişli bir işleme türüdür. Bugüne kadar kanaviçenin hangi tarihlerde ortaya çıktığını kesin olarak gösterecek tarihi ve arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır. Ancak bu tür sayılı işlemlerin M.S. 618-907 yılları arasında Çin Tang Hanedanlığı döneminde var olduğu belirtilmektedir. Bu dönemde kanaviçenin Çin'den Avrupa'ya doğudan tekstil ticareti yoluyla ya da haclı seferleri ile gitmiş olabileceği düşünülmektedir (www.asean-china-center.org).

Kanaviçe ile ilgili en eski yayın Therese de Dillmont tarafından yazılan Therese de Dillmont, "Encyclopedie des Ouvrages de Dames" adlı, Türkçe karşılığı ile Eser İsimleri Ansiklopedisi'dir. Therese de Dillmont bu çalışmasında Avrupa'da 15 ve 16. Yüzyıla tarihlenen İtalyan, Yunan ve İspanyollara ait örneklerde kanaviçenin koyu kırmızı renkle tek renk olarak işlendiğini belirtmektedir. Slav, Macar ve İsveç köylülerinin kanaviçe işlemlerindeki renk zenginliğinden bahsederek, bu renklerin ise kırmızı, mavi ve sarı olduğunu bilgisini aktarmaktadır (<http://gallica.bnf.fr>). Belirtilen kaynaktan tarih bilgisi mevcut değildir. Fransız tekstil şirketi DMC'nin direktörü olan Jean Dollfus'un (1800-1887) otobiyografisi araştırıldığında, Dollfus'un 1826 yılında Avusturyalı nakış tasarımcısı Therese de Dillmont ile 1878 Dünya Fuarı sebebiyle tanıştığı ve Therese de Dillmont'u nakış eserlerinin şirkete kazandırdığı öneme karşılık olarak, DMC'nin bulunduğu Dornach'a Dillmont'u taşınmaya ikna ederek bir nakış okulu kurulması için ikna ettiği öğrenilmektedir (<https://fr.wikipedia.org/wiki/Dollfus>). Avrupa'da Rönesans döneminde kanaviçe bayanlar arasında yaygınlaşmış bir hobi olmaktan çıkarak sanat eğitimi veren okulların ders programlarına girmiştir. Ayrıca Therese de Dillmont'un "Album de Broderies AU Point de Croix" isimli bir kanaviçe desen albümü yayınlamış olduğu bilinmektedir. 1855-1899 arasına tarihlenmiş olan bu albüme günümüzde Clark Art Enstitüsü kütüphanesi web arşivinden on-line olarak erişim sağlanabilmektedir (www.clarkart.edu/library). Avrupa'da bu dönemin öncesinde de şehirlerde kanaviçe işlemleriyle süslenmiş eşyalar toplumda ailenin varlık ve statü göstergesi olarak kullanılmıştır. Avrupa saraylarının koltuk yüzeylerine, duvar süslerine üstün sanat düzeyine varan örneklerle kendisini göstermiş olan kanaviçe eserlere bugün önemli sanat müzelerinin koleksiyonlarında rastlamak mümkündür. Victoria and Albert Müzesi koleksiyonuna ait olan, İngiltere Hampton Court Sarayı için üretilmiş sandalye yüzü bu örneklerden sadece birisidir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Victoria & Albert Müzesi / Museum Number W.15:1 to 3-1945 / (1690-1700 made)

<http://collections.vam.ac.uk/item/O9899/settee>

Avrupa’da kullanılan ilk kanaviçe desenleri dini semboller, çiçek ve hayvan motifleri ile alfabe ve sayılardır. Üzerinde harf ve sayıların yer aldığı panolar pratik yapmaları için kız çocuklarının eğitiminde kullanılmıştır. Bu nedenle kanaviçe sadece bir işleme türü olarak değil aynı zamanda kadınların ve çocukların eğitiminde de kullanılmış olan bir sanattır. Avrupa’da 18. yüzyıla gelindiğinde kanaviçe motiflerinde daha gerçekçi bir üslup gözlenmeye başlamıştır. Bu yüzyılın ikinci yarısında manzara motiflerinin kanaviçeye konu oluşturduğu görülmüştür. 19. yüzyıl örneklerinde ise kanaviçe desenleri daha dekoratif hale gelmiş ve işlemlerde daha özgün formlar kullanılmıştır. Yüzyılın ilk yarısından sonra kadın dünyasını yansıtan romantik tarzdaki desenlerde azalma olmuştur. Ancak yüzyılın sonlarına doğru halkın kanaviçeye olan eski ilgisi kaybolmaya başlamış ve özellikle II. Dünya Savaşı’nın çıkması ile bu sanat unutulmaya yüz tutmuştur. Bu güç dönemin ardından 20. yüzyılın ortalarında kanaviçe tekrar eski canlılığına kavuşmuştur (Solger, 1985: 3). Günümüzde ise Avrupa müzelerinde bu sanata ilgi duyan kişilere kanaviçe eğitimi verilmekte, hobi mağazalarında kanaviçeye ilgili araç ve gereçler çeşitli desen seçenekleriyle satılmaktadır. Avrupa’da kanaviçenin genellikle ev ve giyim süslemelerine uygulandığı görülmektedir. Bu ürünler arasında pano, yastık, kutu, sandalye minderi, mutfak gereçleri, çeşitli örtüler, iğnedenlik, bebek giysi ve eşyaları sayılabilir. Ayrıca Bulgaristan, Polonya, Macaristan gibi ülkeler ile kuzey ve doğu Avrupa ülkelerinin milli kıyafetlerinde kanaviçe ile yapılmış süslemeleri görmek mümkündür.

Anadolu’ya kanaviçenin Avrupa’ya göre çok daha geç geldiği tahmin edilmektedir. Kanaviçe Türk işlemlerinde 19. yüzyıldan sonra yaygınlaşan sayılı

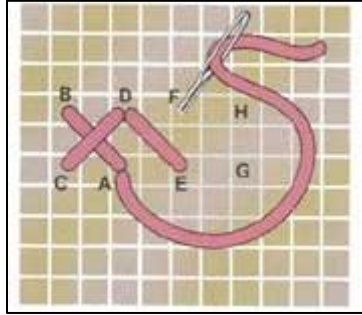
iğnelerden birisidir (Barışta, 1997: 45). Özellikle 20. yüzyılda uygulaması kolay veya az iplik kullanılarak yapıldığı için en yaygın uygulanan iğne teknikleri arasında yer almıştır (Barışta, 1995: 90). Aslında bu türden sayılı iğneler arasında sayılan ve işleme tekniği olarak kanaviçenin ilk sırasına benzeyen Slav iğnesinin ve goblen iğnesinin ilk örnekleri 16. Yüzyıl saray parçalarında görülmüştür (Barışta, 1995: 22). Her iki iğne de 17. Yüzyılda bir önceki yüzyıla göre artış göstermiştir (Barışta, 1995: 66). Ülkemizde özellikle 20. Yüzyıl işleme teknikleri arasında en yaygın uygulanan iğneler arasında kanaviçe bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda kanaviçenin özellikle Ankara-Beypazarı, Mersin-Tarsus, Konya-Hadim, Ankara-Ayaş, Afyon-Emirdağ, Adana-Örcün gibi il merkezlerine yakın ilçelere ve köylerine kadar geniş bir alanda uygulandığı ortaya çıkmıştır (Fotoğraf 2) (Barışta, 2005: 212).

Fotoğraf 2. Kanaviçe yatak takımından detay (Şükriye Kula, Afyon)

Kanaviçenin Yapım Tekniği ve Uygulama Biçimleri

Kanaviçe, uygulandığı kumaş özelliğine göre iplikleri sayılarak ya da ipliği sayılamayan kumaşlar üzerine yardımcı bir gereç olan kanava bezinin telleri sayılarak yapılan bir işleme türüdür. Kanaviçe işlemeye desenin uygun bir yerinden ve soldan başlanmaktadır. Fotoğraf 3’de görüldüğü gibi iğne aşağıdan çıkıp yukarıya doğru verev iplik atımları oluşacak şekilde batırılır. Bu işlem sağa doğru sıra sonuna kadar devam eder. İkinci sırada geri dönülerek birinci sıranın üstüne çapraz gelecek şekilde batarak işlem tamamlanır. Bu şekilde oluşan her bir çarpı şekline kanaviçe puanı adı verilir.

Fotoğraf 3. Kanaviçenin yapım tekniği (www.goblen.com/tr).

Ülkemizde kanaviçe; çapraz iğne, çarpı işi, kanava gibi isimlerle de tanınmaktadır (Barışta, 1997: 45). Kanaviçe ipliği sayılabilen her tür kumaş üzerine kolaylıkla işlenir. Kanaviçe yapımında pamuk, keten, yün, ipek gibi farklı türde iplikler kullanılabilir. Kullanılacak olan iplik çeşidi işleme yapılacak kumaşın türüne göre belirlenir. Aynı zamanda iplik kalınlığının da yine kumaş özelliğine göre tespit edilmesi gerekir.

Kanaviçe örneklerinde en çok kullanılan iplik 12 numara kotondur. Ancak kumaşın kalınlığına veya inceliğine göre 8 numara koton, orlon, moher, muline, flos, çamasır ipeği gibi iplikler de kullanılmaktadır (İlker, 1992: 19).

Kanaviçenin çift iğne adı verilen bir tekniği daha bulunmaktadır. Desenin büyük ve puanlarının iri olması istendiğinde bu iğne uygulanır (Eronç, 1984: 66). Kanaviçenin çapraz ipliklerin ortasında boş kalan karelere, önce boyuna sonra enine olmak üzere ”+” şeklinde iplik atılarak işlenir. Çift iğne tekniği fıstık iğne, çift baş iğnesi, çapraz İzmir iğnesi isimleri ile de bilinmektedir (Korkusuz, 1980: 149; Eronç, 1984: 18).

Kanaviçe uygulama biçimine göre üç farklı şekilde işlenmektedir:

1. İpliği sayılabilen her hangi bir kumaş üzerine kanaviçe deseni sayılarak geçirilir. Bu uygulama biçiminde kanaviçe motifleri, ürünün kullanım alanına uygun bir kompozisyon ile işlenir. Motiflerin dışında kalan kısımlarda zeminde kullanılan kumaşı görmek mümkündür. Bu tür uygulamalara hem Avrupa hem de ülkemiz kanaviçe örneklerinde sıkça rastlanmaktadır.

2. Oluşturulacak ürünün tüm yüzeyi hiç boşluk bırakılmayacak şekilde kanaviçe puanlarıyla doldurulur. Bu uygulama biçimine daha çok Avrupa ülkelerine ait pano örneklerinde rastlanmaktadır. İlk bakışta tablo gibi görünen bu ürünlerin işleme konusunu eski örneklerde portreler, natüromortlar, dini konular oluştururken, günümüz örneklerinde genellikle çeşitli manzaralar oluşturmaktadır. Teknolojiden yoksun olunan geçmiş yüzyıllar düşünüldüğünde kanaviçenin bu denli başarılı bir şekilde uygulanıyor

olması gerçekten hayranlık uyandırıcıdır. Günümüzde bu örneklerden esinlenerek üretilmiş olan ve ülkemiz hobi mağazalarında da satılan hazır baskı panolar işlemeye ilgi duyan bireylere zengin desen özellikleri ile satışa sunulmaktadır. Günümüz insanının işini son derece kolaylaştıran bu tür uygulamalar işleme sanatını sevdirmek ve ilgi çekmek adına faydalıdır.

3. Kanaviçe motifleri ipliği sayılamayan kumaşlar üzerine yardımcı bir gereç olan kanava bezi aracılığı ile işlenir. Kanava bezi keten, pamuk veya jütten çok seyrek olarak dokunan, mat ve delikli bir görünümlü bir çeşit dokumadır. Atkı ve çözgü ipliklerinin aralıklarına göre tek veya çift telli olarak dokunanları bulunmaktadır. İşleme yapılacak kumaş üzerine önceden kanava bezi teyellenir. Daha sonra desen kanava bezinin iplikleri sayılarak işlenir. İşlem sonunda bezin en ve boy iplikleri çekilerek temizlenir. Ülkemizde bu uygulama biçimi patiska üzerine uygulanan yatak takımlarında ya da ipliği sayılamayan diğer kumaşlar üzerine gerçekleştirilen uygulamalarda sıkça kullanılmaktadır.

Anadolu Türk Kültüründe Kanaviçenin Teknik ve Estetik Özellikleri

Anadolu coğrafyasında Türk toplumunun gelenek ve göreneklere göre yeni bir kimlik kazanan kanaviçe, geleneksel işleme sanatımız içerisinde önemli bir yere sahiptir. Türk kadın ve genç kızları tarafından uygulanan kanaviçe örnekleri, Avrupa kaynaklı örneklerden kullanım alanı ve amacının yanı sıra işlemede kullanılan renk, bezeme konusu, kompozisyon özellikleri, kenar temizleme ve süslemede teknikleri bakımından da oldukça farklıdır.

Fotoğraf 4. Kanaviçe yastık kılıfından detay (Meryem Salcı, Bursa)

Kanaviçe kolay yapılışı, renkli ve gösterişli bir işleme olması sebebiyle Anadolu'nun hemen hemen her köşesinde yoğun olarak uygulanmıştır. Eski örneklerde kanaviçe, ihtiyacı karşılama amaçlı olarak; yastık ve yastık örtüleri (Fotoğraf 4), karyola eteği ve yorgan kapağından oluşan yatak takımları, seccade, ayna örtüsü, ocak örtüsü, perde, mutfak takımları, kaşık-çatal ve tıraş takımı için yapılan bölmeli kaşıklık ve tıraşlıklar, esvap örtüsü adı verilen elbise örtüsü, mendil v.b. eşyaların yanı sıra giysiler ile giysilerin tamamlayıcı parçaları üzerine işlenmiştir (Altun, 2004: 58). Günümüzde ise kanaviçe çeşitli giyim süslemeleri, çocuk ve bebek eşyaları, mutfak eşyaları, ev dekorasyonuna yönelik masa ve sehpa örtüleri, peçete, pano, bohça, kırlent, seccade v.b. ürünler üzerine uygulanmaktadır.

Anadolu kültüründe kanaviçe işlemler özellikle çeyiz geleneğinin vazgeçilmez parçaları arasındadır. Bu durum gelin adayının çeyizinde bulunan eşyaların üzerine yaptığı işlemlerle bu ürünleri süslediği ve böylece daha gösterişli hale getirip, zevkle kullanabilme özelliği kazandırmayı amaçladığı şeklinde açıklanabilir. Nas (2012: 1621) Konya yöresinde çeyiz kültüründe yaygın olarak yer alan el sanatı ürünleri arasında kanaviçelerin önemli yer tuttuğunu ve kanaviçelerin gelin için hazırlanan yastık kılıfı ve yorgan kapağına uygulandığını belirtmiştir. Bugün Anadolu'da geleneksel yapının korunduğu yerlerde kanaviçe yatak takımlarının hem işlenmesine hem de kullanılmasına devam edilmektedir (Fotoğraf 5). Çeyiz hazırlama geleneğinin önemli parçası olan kanaviçe yatak takımları bu sanatın adeta devamlılığını sağlamıştır.

Fotoğraf 5. Kanaviçe yatak takımından detay (Şükriye Kula, Afyon)

Kanaviçe yatak takımları içerisinde yastıklar özel bir yere sahiptir. Uyuma sırasında veya süsleme amaçlı olarak kullanılan yastıklar türüne göre uzun yastık, kısa yastık veya yanak yastığı ya da torba yastık şeklinde hazırlanmaktadır. Farklı boylara

sahip kırlentler de bu grupta yer alır. Patıska kumaşından hazırlanan bu yastıkların uzun olanlarının iki dar kenarı, kısa olanlarının bir dar kenarı, kırlentlerin ise orta merkezden geçerek çapraz biçimde yerleştirilen işlemelerle süslediği görülmektedir (Fotoğraf 6). Ancak bugün uzun yastıkların ve kırlent yastıkların yapımının Anadolu’da azaldığı yerini daha çok kısa yastıklara bıraktığı öğrenilmektedir (Çelebilik, 2016: 13). Üzüntü verici bir diğer durum ise geleneksel yapının bozulduğu yerlerde kanaviçe işlemelerin farklı kullanım amaçlarına yönelik olarak yeniden şekillendirilmesidir. Günümüzde kullanılmayan ve sandıklarda saklanan karyola etekleri, yastık örtüleri geleneksel kullanım amacının dışında işlemeli kısımları kesilerek pike, oda takımı, mutfak takımı gibi farklı eşyalara dönüştürülmektedir (Sönmez, 2016: 891).

Fotoğraf 6. Afyon halk işlemlerine ait kanaviçe yastıktan detay (Afyon Mevlevi Konağı)

Bugün Anadolu’nun bazı yörelerinde rastlanan geleneksel giysiler üzerinde de kanaviçe süslemelere rastlanmaktadır. Tokat yöresi kadın kıyafetlerinin süslenmesinde kanaviçe işlemler kullanılmaktadır. Yöreye ait kadın giyiminin parçası olan ve bir tür entari sayılabilecek sayaların kol, omuz, yaka ve kol bölgeleri ile arka etek kısımları kanaviçe tekniği kullanılarak çeşitli nakışlarla süslenmektedir. Sayanın altına giyilen şalvarın diz altının sağ ve sol kısımları da kanaviçe uygulanmış olup, işlemlerde bordo, sarı, mavi, kırmızı, yeşil renklerin ağırlıklı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Gülbeyaz ve Kaya, 2013: 1-7). Muğla’nın Milas İlçesi yöresel kadın kıyafetlerinde de bürümcek adı verilen kumaşlardan hazırlanan bluzların ön beden, kol ve yaka çevreleri ile iç don adı verilen şalvarların paça kısımlarında bordür şeklinde kanaviçe bezemelerin olduğu görülmüştür (Çelebilik, 2016: 15).

Kanaviçe işlemlerde kullanılan motif kaynakları incelendiğinde, Anadolu kadınının doğayı gözlem gücü ve gördüklerini sadeleştirme başarısı açıkça

gözlenmektedir. İşlemelerde motifler Türk toplumunun geleneklerine, göreneklerine, duygu ve düşüncelerine göre biçimlenmiş ve Türk kadının elinde, toplumun özelliklerine uygun yeni bir kimlik kazanmış ve halka mal olmuştur (Beşoğul, 1982: 233). Doğayla iç içe olan insanın bitkileri, çevresindeki figürleri, nesnelere kendi hayal dünyası içerisinde dönüştürerek işlediği motifler öz bir ulusal zevki anlatmaktadır. Özellikle her türden çiçek ve yaprakların doğadan alınıp, ana karakteristik özellikleri bozulmadan stilize edilen bitkisel kaynaklı motiflerin kullanımı oldukça yoğundur. Barışta (1995) bu durumu, 16 ile 20. Yüzyıl arası geleneksel Türk işlemelerinde bitkisel konuların yaygın olarak uygulama geleneğinin bir sonucu olduğu şeklinde açıklamaktadır. Kanaviçe işlemelerinde bitkisel bezemelerle birlikte kare, dikdörtgen, üçgen, baklava, çizgi, daire vb. geometrik motifler; saksı, sepet, avize, kurdele, fiyonk, kalp vb. nesnelere motifler sıklıkla kullanılmaktadır. İşlemelerde az miktarlarda da olsa çeşitli hayvan ve insan figürleri ile yazılı ve sembolik bezemelere de rastlanır (Çolakoğlu, 2006:173-174).

Anadolu kültüründe üretilen işlemelerin desenleri yakın çevrede yaşayan kadınlar tarafından birbirinden örnek alma geleneği ile yayılmıştır. Bu sebeple aynı motiflere Anadolu'nun farklı bölgelerinde rastlamak mümkündür. Bazı durumlarda da desen örneklerinin kişiye özel olması, kimseye verilmemesi için yemin ettirilmiştir. Sönmez (2016: 891) Konya'nın Bozkır ilçesinde yaptığı bir alan araştırmasında geçmişte yeminli kanaviçe örneklerinin bulunduğunu ve bu kanaviçe motiflerinin kimseye verilmeyip, kişiye özel olduğunu belirtmektedir.

Araştırmalar sonucunda kanaviçe motiflere ya da motiflerden oluşan ürünlere, halk tarafından ortak bir dil ile anlam yüklü isimlendirmeler yapıldığı ve kanaviçelerde kullanılan bu sembolik dilin yöresel bir kimlik yapısı oluşturduğunu dair bilgiler mevcuttur. Konya yöresine ait kanaviçelerde rastlanan motif isimleri arasında; pudralı kız, gelin kakülü, bağ asması, mektup götüren kuş, yılanlı bahçe bulunmaktadır (Nas, 2012: 3-11). Milas çevresinde yapılan bir başka araştırmada yöre kadını tarafından kanaviçe motiflerine ortak bir dil ile çeşitli anlamlar yüklendiği tespit edilmiştir. Yörede bahar dalı, çam dalı, gelin tacı, gül demeti, gül dikene sarıldı, hercai, kasımpatı, on bir akıl bir fikir, ortanca ve şeftali çiçeği gibi konu isimleri ile tanınmış kanaviçe işlemelerinin bulunduğu belirtilmektedir (Çelebilik, 2016:7).

Fotoğraf 7. Kanaviçe yastık kılıfından detay (Meryem Salcı, Bursa)

Kanaviçe ürünlerin kompozisyon düzenlenmelerinde genellikle ulama adı verilen kompozisyonların kullanıldığı görülür (Fotoğraf 7). Özellikle yastık, karyola eteği, yorgan kapağı gibi parçalardan oluşan yatak takımlarında motiflerin kenara paralel olarak baştanbaşa işlenmesi Anadolu'da bir gelenektir. Ulama kompozisyonlar motiflerin aralarında boşluk bırakılmadan birbirine bitişik bir sıra izlenmesi ile oluşturulur.

Kanaviçe ürünlerde çok yaygın olarak görülen birden fazla motifin tekrarlanması ile oluşturulmuş kompozisyonlarda işleme yapan kişiler ya aynı motifi ya da aynı ana ve yardımcı motifleri tekrarlayarak aynı yüzeyi bezemişlerdir (İlker, 1992: 21). Bu kompozisyonlar motiflerin dizilişi doğrultusunda beş grupta toplanmaktadır:

1. Yan yana, dikey, yatay ve diagonal yerleştirilmiş düzgün sıralamalarla düzenlenmiş motiflerden oluşan kompozisyonlar,
2. Bir sırada bulunan motiflerin diğerinin boşluğuna gelecek biçimde yerleştirildiği atlamalı sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar,
3. Bir grupta birbirine kopuk dallar, yapraklar v.b. motiflerle bağlanmış bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar,
4. Birbiri içerisine grift bir biçimde yerleştirilmiş geçmeli sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar,
5. Köşelerde yer alan diagonal ya da aralarda bulunan yatay veya dikey motiflerin bir merkeze doğru yönlendirilmiş sıralamalarla düzenlendiği kompozisyonlar (Barışta, 1995: 34; İlker, 1992: 22).

Anadolu'da kanaviçe motiflerin renklendirmelerinde de doğaya yakın bir üslup izlenmektedir. Kanaviçe işlemler çok zengin renklerin bir arada kullanıldığı

işlemelerden biridir. Bu işlemlerde örtüler ya tek renkli (monogram) ya da çok renkli (polikrom) bir düzen içinde renklendirilmiştir (Barışta, 1999: 27). Çok renkli sistemle yapılan renklendirmelerin yanında tek renkli düzendeki renk kompozisyonları da dikkat çekmektedir. Polikrom bir yaklaşımla yapılan renklendirmelerde genellikle kompozisyonu meydana getiren birimlerin renklendirilmesinde bazen natüralist bazen anti natüralist bir yaklaşımla renkler uygulanmıştır (İlker, 1992: 20). Fotoğraf 9'da görülen örnekte çiçek ve yaprakların naturalist bir üslupla renklendirilirken, dalların siyah renk kullanılarak doğaya karşı bir uygulama tercih edildiği gözlenmektedir. İşlemlerde kullanılan renklerde çiçek, gül gibi motifler aynı rengin zengin tonlarıyla yuvarlak hatlar birbirleriyle kaynaştırılıp uygulanırken, yaprak motiflerinde aynı rengin iki tonuyla elde edilmiş renklendirmeler de görülmektedir (Çolakoğlu, 2006: 174) (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8. Kanaviçe bohçadan detay (Şükriye Kula, Afyon)

Kanaviçe ürünler günlük hayatta çok kullanıldığı için yıkamaya elverişli kenar temizleme teknikleri tercih edilmektedir. Özellikle yatak takımlarında dantelin kanaviçe işlemleri zenginleştirdiği ve güzel bir görünüm sağlamasından dolayı, tığ danteli kullanılarak yapılan kenar temizleme uygulamalarına oldukça sık rastlanmaktadır. Köşe çevrildikten sonra uygulanan antika ve makine dikişinin yanı sıra teknolojinin gelişmesine paralel olarak zig zag makinelerle yapılan çeşitli piko modelleri de kenar temizleme işleminde kullanılan diğer uygulamalar arasındadır.

Fotoğraf 9. Kanaviçe sandık örtüsünden detay (Fikriye Can, Bursa)

Sonuç ve Öneriler

Kanaviçe tarihsel süreç içerisinde Anadolu insanının sanatsal beğenisini belirleyen ve estetik anlayışını sergileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürümüzde kanaviçenin geçmişi çok eskilere dayanmamakla birlikte bugün en çok tanınan ve sevilerek uygulanan işlemler arasında varlığını sürdürmektedir. İşleme tekniğinin basit olması nedeniyle günümüzde ev dekorasyonundan giyim eşyasına kadar pek çok alana uygulanan kanaviçe ürünlere hemen hemen her yerde rastlamak mümkündür.

Ülkemizde özellikle çeyiz amacı ile hazırlanan yatak takımlarında kanaviçe sıklıkla kullanılmıştır. Anadolu'da geleneksel yapının bozulmadığı bazı yörelerde hala kanaviçe yatak takımları işlenmekte ve kullanılmaktadır. Türk kadınına has ulusal bir zevk ile oluşturulmuş bu ürünler arasında, çok zengin kanaviçe desen ve kompozisyonlarına rastlanmak mümkündür. Ancak günümüzde yaşayan ve var olan bu unsurların değişen değer yargıları ve beğeni nedeniyle yakın bir gelecekte unutularak kaybolması olasıdır. Teknolojinin gelişmesi, değişen çeyiz geleneği, genç neslin ilgi ve sabrının azalması gibi sebeplerle Anadolu'ya ait özgün motifler geleneksel yaşayış biçimiyle birlikte kaybolup gitme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Halk Eğitim Merkezleri'nde açılan kanaviçe kursları sevindirici niteliktedir. Ancak diğer yandan eski örneklerin yaşatma ve koruma gerekçesi ile kesilerek farklı kullanım alanlarına uygulanıyor olması üzüntü vericidir.

Avrupa'da 1800'lerin ortalarında kanaviçe desen kataloglarının oluşturulduğu düşünülürse, teknolojinin geliştiği günümüzde geleneksel Anadolu kültürüne ait desen kataloglarının hazırlanması ve kayıt altına alınması için geç kalındığını söylemek doğru

olacaktır. Geleneksel Türk motiflerinin çağdaş sanat anlayışı ile yeniden yorumlanması, farklı milletlere tanıtılması ve kültür tarihimizin yaşatılması için yenilikçi çalışmaların yapılması gereklidir. Yöresel motifler bir an önce taşıyıcı işlevi gören dille birlikte tescillenmeli, kanaviçe ustaları tespit edilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Somut Olmayan Kültürel Miras envanterlerine kayıt edilmelidir. Bu kapsamda sadece desenler değil, aynı zamanda üstün sanat eseri statüsüne girecek ürünlerin üretilme şekilleri, boyutları bölgesel üslup ve uygulamaları da dikkate alınarak koruma altına alınmalı ve maddi bir değer olarak var olmaları sağlanmalıdır. Ürünlerin belgelenmesi, araştırılması, muhafaza ve korunması aşamalarında yerel yönetimler, il kültür müdürlükleri, Kültür Bakanlığı ve üniversiteler ile yapılacak ortak projeler çerçevesinde Anadolu kültürünün örgün ve yaygın eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarımının sağlanması konularında eğitimler verilmelidir. Kültürel mirasın canlandırılması ve kadın istihdamının artırılması için özellikle kırsal bölgelerde yaşayan kadın ve genç kızların turizm yoluyla gelir etmeleri adına için bu konularda yürütülecek projelere dikkat çekilmelidir.

Sonuç olarak kanaviçe bu çalışma kapsamında tanıtılmaya ve belgelendirilmeye çalışılmıştır. Ancak kültür mirası olan el sanatlarının değerlendirilme bilincinin toplum içinde olgunlaşması gerekmektedir. Günümüzde gelişmiş ülkelerin kültür politikalarına bakıldığında koruma, işletme, yenileme, sınıflandırma, güzelleştirme, tanıtma gibi konularda ülkemizden oldukça ileride oldukları görülmektedir. Bu sebeple küreselleşen dünyada ulusal el sanatlarımızı ulusaldan evrensele yaymak için, tüm toplumca sorumluluk paylaşılmalı ve kültürel belleğin daha detaylı araştırılmasına ve belgelenmesine eskisinden daha çok önem vermelidir.

Kaynaklar

- ALTUN, Gülizar. (2004). "Konya Meram İlçesi Karadığın Kasabası'nda Kanaviçe İşlemeleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 11, s. 55-66.
- ANONİM. (2005). *Anchor butik dergisi*. Kasım-Aralık, S.2, s.9.
- ARSEVEN, C. Esad. (1985). *Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Cilt 2.
- Asean-China Center (Erişim Tarihi: 11.12.2017)
- http://www.asean-china-center.org/english/2010-05/27/c_13318523.htm
- BARIŞTA, H. Örcün. (1995). *Türk İşleme Sanatı Tarihi*. (2. Baskı). Ankara: G.Ü.
- İletişim Fakültesi Basımevi. Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Yayın No:1.
- BARIŞTA, H. Örcün. (1997). *Türk İşlemelerinden Teknikler*. Ankara: Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Yayın No:2,
- BARIŞTA, H. Örcün. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*. (1.Baskı). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları / 2342. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- BARIŞTA, H. Örcün. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 3045.
- BERKER, Nurhayat. (1981). *İşlemeler*. Yapı Kredi Bankası Yayınları. 1981.
- BEŞOĞUL, İnci. (1982). *Türk Motifleri ve İşlemeleri*. İstanbul: Gonca Yayınevi.
- Clark Art Enstitute Library (Erişim Tarihi: 10.12.2017)
<http://archive.org/stream/albumdebroderies003dill#page/n0/mode/2up>.
- ÇELEBİLİK, Gülizar. (2016). "Milas ve Çevresinde Bulunan Kanaviçe İşlemelerinin Tür Özellikleri", *Vocational Education (NWSAVE)*, 11 (4), s. 1-20.
- ÇOLAKOĞLU, Ela. (2006). *20.YY. İskenderun Merkez ve Köylerinde Bulunan Kanaviçe İşlemeler*. Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ERONÇ, Y. Perihan. (1984). *Giyim Süsleme Teknikleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- GANDERTON, Lucinda. (2009). *Stitch Sampler*. England: Dorling Kindersley Publishers Ltd.
- GÜLBELAY, Kürşad. ve KAYA, Mustafa. (2013). "Tokat Yöresi Geleneksel Kadın Giyimi", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 37, s. 1-13.
- GREENOFF, Jane. (1988). *55 Country Cross Stitch Charts*. England: David & Charles.
- İLKER, Celale. (1992). *Konya Evlerinde ve Müzelerinde Bulunan Kanaviçe İşlemeleri*. Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- jean dollfus – Wikipedia (Erişim Tarihi: 10.12.2017)
(https://fr.wikipedia.org/wiki/Dollfus-Mieg_et_Compagnie)
- KORKUSUZ, Süheyla. (1980). *Nakış*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEYDAN LARROUSSE ANSİKLOPEDİSİ. (1971). Kanaviçe. Cilt:6, İstanbul, s:859.
- NAS, Emine. (2012). "Konya Yöresi El Sanatlarında Anlam Yüklü Motiflerin Halk Diline Yansıması", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 7/1, s. 1619-1633.
- SOLGER, Margarethe. (1985). *Stickerei als Volkskunts -1*. Nord – und Osteuropa. Stuttgart.
- SÖNMEZ, Kezban. (2016). "Konya İli Bozkır İlçesinde Çeyiz Kültürü", Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır, 6-8 Mayıs 2016, Konya. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 9, Bildiriler Kitabı, s. 885-902.
- SÜRÜR, Ayten. (1976). *Türk İşleme Sanatı*. İstanbul: Ak Yayınları, Türk Süsleme Sanatları Serisi: 4.
- Therese de Dillmont. *Encyclopedie des Ouvrages de Dames*. (Erişim Tarihi: 11.12.2017)
<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k62794921/f2.image>
- Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük. (Erişim Tarihi: 12.12.2017)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a301b15654684.95123911